

Став странајасса пролетаріјјас, дтуватчот

И. В. Сталин
І. В. СТАЛІН

ССР СОЈУЗСА
КОНСТИТУЦІЈА
ПРОЕКТ ЈЫЛЫГ
ДОКЛАД

КОМІ ГОСІЗДАТ СЫКТЫВКАР

1936

Став странајасса пролетаријас, ђтувтђј!

И. В. СТАЛІН

ССР СОЈУЗСА
КОНСТИТУЦИЈА
ПРОЕКТ ЈЫЛЫГ
ДОКЛАД

СЌВЕТЈАСЛЌН СТАВСОЈУЗСА
ЧРЕЗВЫЧАЈНОЈ VIII-ђд СЈЕЗд ВЫЛЫН
1936-ђд воса нојабр 25-ђд дунђ

КОМІ ГОСИЗДАТ СЫКТЫВКАР

1936

И. В. СТАЛИН
ДОКЛАД О ПРОЕКТЕ
КОНСТИТУЦИИ СОЮЗА ССР
На Чрезвычайном VIII Всесоюзном Съезде Советов
25 ноября 1936 года
(на коми-зырянском языке)

Редколлегия:
Ф. Булышев, В. Айбабин,
Н. Надеева, С. Старцев.
Техн. ред. М. Шестаков.

Сдано в набор 30-XI—36 г. в 16 часов.
Подписано к печати 5-XII—36 г.

Формат 62 x 94 1/16, 3,5 печ. листа.
20000 знаков в печ. листе. Тираж 20000 экз.

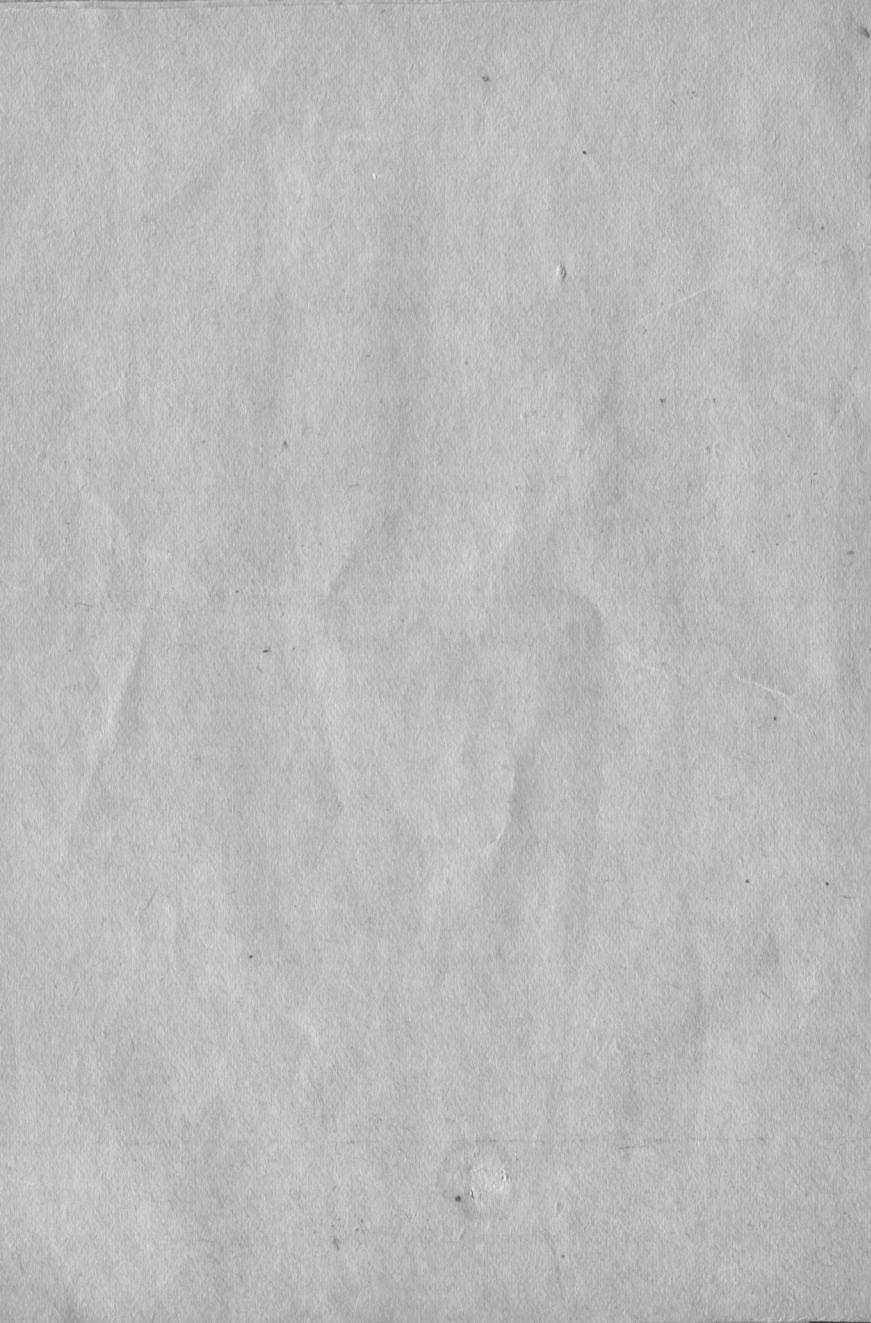

Уполномоченный Облита № 2020.
Издание № 117. Заказ типографии № 1860

Отпечатано в типографии
Коми ОУМП,
г. Сыктывкар, Дом печати.

Трибуна выlö СТАЛІН жортлыг петöмсö залыс ставнас встречајтö куза нужалан бурнöј оваціјаөн. Залыс ставнас сувтö. Быд боксаң воöны горöдöмјас: „Ура СТАЛІН жортлы!“ „Мед олас СТАЛІН жорт!“ „Мед олас Великöј СТАЛІН!“ „Великöј геніј СТАЛІН жортлы ура!“ „Виват!“ „Рот фронт!“ „СТАЛІН жортлы слава!“).

I.
КОНСТИТУЦИОННОЈ КОМИССИЈА
ЛӨГӨДӨМ
ДА СЫЛӨН МОГЈАС.

Жортјас!

Конституционнөј Комиссија, кодлыс проектсө представитөма таяө Сјездлы видлалөм вылө, вөли лөсөдө-ма, кычї төданныд, ССР Союзса Сөветјас VII-өд Сјезд специальнөј шуөм сертї. Сїјө шуөмсө вөли примитөма 1935-өд вога февраль 6-өд лунө. Сенї шусө:

„1. Пыртны ССР Союзса Конституцијаө вежлалөм-јас ташөм виçөд:

а) бөрјысан системаөс воçө демократизируйтөм абу çик равнөј бөрјысөмјас равнөјјасөн, многостепеннөјјасөс—веккыдјасөн, воссајасөс—тупкөсајасөн вежөм боксаң;

б) Конституцијалыс социально-экономическөј подувсө стөчмөдалөм Конституцијаөс СССР-ын классвөј вынјас өнїя соотношенїекөд лөсалөмө (социалистическөј выль индустрија лөсөдөм, кулачествоөс жүгөдөм, колхознөј стројлөн победа, социалистическөј собственностлөн, кычї сөветскөј общество подувлөн, вынсалөм да сїç воçө) вайөдөм боксаң.

2. Щөктыны ССР Союзса Централнөј Исполнителнөј Комитетлы бөрјыны Конституционнөј Комиссија,

кодлы пöрүчтнү первој пунктын индöм подувјас
вылын лöсöдны Конституцијалыс исправитöм текст
да пыртны сiјöс ССР Сојузса ЦК сессijaөн вын-
сöдöм вылö.

3. ССР Сојузын сöветскöј власт органјасöс матыс-
са öчереднöј бöрjöмјассö нуöдны бöрjыган выл сiг-
тема подув вылын“.

Тажö вöли 1935-öd вога феврал 6-öd лунö. Тажö
шуöмсö примитöм бöрын лун мыгi—1935-öd вога
феврал 7-öd лунö, чукöртчiс ССР Сојузса Централ-
нöј Исполнителнöј Комитетлөн Первојја Сессija да,
СССР Сöветјас VII-öd Сјездлыс шуöмсö олöмö пöр-
тöм могыс, лöсöдiс Конституционнöј Комиссия 31 мор-
тыс. Сiјö пöрүчтiс Конституционнöј Комиссиялы
лöсöдны СССР исправитöм Конституцијалыс проект.

Ташöмöс формалнöј подувјасыс да директиважасыс
СССР-са верхоннöј органлөн, кодјас подув вылын
вöли колö паскöдны ассыс ужсö Конституционнöј
Комиссиялы.

Ташöм ногөн Конституционнöј Комиссия' должен
вöли пыртны вежлалöмјас 1924-öd воын примитöм
öни дејствујтыс Конституцијаö, секи ССР Сојуз олöмын
социализман сдвiгјассö, кодјасöс вöли пöртöма олöмö
1924-öd вогаң талунја лунјасöз, тöдвылö бостöмөн.

II.

1924-öd ВОГАН 1936-öd ВОӢҢГА КАДКОЛАСТЫН СССР-са ОЛӢМЫН ВЕЖСӢМЈАС.

КушӢмӢс сӢјӢ вежсӢмјасыс СССР олӢмын, кодјас лоӢны 1924-Ӣд вогаӢ 1936-Ӣд воӢҢса кадколастын да кодјасӢс КонституционӢј КомиссӢјалы вӢлі колӢ петкӢдлыны КонституцӢја аслас проектас?

Мыјын пышкӢсыс сӢјӢ вежсӢмјасыслӢн?

Мыј мијан вӢлі 1924-Ӣд воын?

СӢјӢ вӢлі НЕП-лӢн медвоҢҢа кадколаст, кор СӢветскӢј власт лезӢс капитализмлыс кушӢмакӢ ловҢҢом, социализмӢс быднӢгӢн развӢвајтӢг, кор сӢјӢ артавлӢс сы вылӢ, медем овмӢслӢн кык сӢстема, капиталистическӢј да социалистическӢј, орджысӢмын котыртны социалистическӢј сӢстемалыс капиталистическӢј вылын перевес. Могыс вӢлі сын, медем тајӢ орджысӢм муӢгас јонмӢдны социализмлыс поҢцијажассӢ, шедӢдны капиталистическӢј элементјасӢс ликвидирүјтӢм да завершитны социалистическӢј сӢстемалыс, кыҢи народнӢј овмӢс основнӢј сӢстемалыс, победа.

Мијан промышленностлӢн серпасыс секӢ ез вӢв завӢдүјтана, торја-нын сӢкыд промышленностлӢн. Збыл, сӢјӢ нӢжјӢнӢкӢн восстанавлӢвајтӢс, но ылӢҢна ез вӢјӢд ассыс продукцӢјасӢ војнаӢҢса уровенӢҢ. СӢјӢ подулассылис важ бӢрӢ колӢм да гӢлӢнӢк техни-

ка вылын. Ферт, сїѳо развівайтчїс социализмлан. Міжан промышленностса социалистическѳѳ секторлѳн удельнѳѳ весыс секї вѳлі 80 прѳчент гѳгѳр. Но капитализм-лѳн секторыс кутїс-на-жѳ ас сајас промышленност-лыс 20 прѳчентыс не ешажык.

Мїжан візму овмѳслѳн серпасыс вѳлі нѳшта-на мїстѳмжык.

Збыл, помешщїкјас классѳс вѳлі лїквідїрујтѳманїн, но візму овмѳсса капиталистјаслѳн класс, кулак-јаслѳн класс, вѳлі нѳшта бура ыжыд вын-на. Ставнас візму овмѳсыс секї вѳлі поснї ѳтка крестана овмѳс-јасыс најѳ бѳрѳ колѳм средневековѳѳ техникаѳн сывјыштны позтѳм океан код. Тајѳ океанас торја чутјасѳн да поснїдїк діјасѳн вѳліны колхозјас да совхозјас, кодјаслѳн нѳшта ез-на вѳв, вескыда-кѳ шуны, мыјкѳ-мында серјознѳѳ тѳдчанлуныс мїжан народнѳѳ овмѳсын. Колхозјас да совхозјас вѳліны же-бѳс, а кулак вѳлі вына-на. Мї секї сорнїтлїм кулачествоѳс не лїквідїрујтѳм јылыс, а сїјѳс огранїчїтѳм јылыс.

Сїјѳ-жѳ колѳ шуны странаын товарооборот јы-лыс. Товарооборотын социалистическѳѳ сектор состав-лајтлїс кущѳмкѳ 50—60 прѳчент,—не унжык, а ставыс сесса вѳлі купечјас, спекулантјас да мукѳд част-нїкјас кїын.

Ташѳм вѳлі серпасыс мїжан економїкалѳн 1924-ѳд воын.

Мыј мїжан ем ѳнї, 1936-ѳд воын?

Мїжан-кѳ вѳлі секї НЕП-лѳн медвојза кадколаст, НЕП-лѳн заводїтѳм, капитализмлѳн кущѳмакѳ лов-

зылан кадколаст, то öни мiјан НЭП-лөн медбөрја кад-
коласт, НЭП-лөн пом, народнöј овмöс став јукöдја-
сыс капитализмöс зикöз бырöдан кадколаст.

Заводитны кöт-нин сетысаң, мыј мiјан промыш-
ленност тајö кадколастас быдмис гiгантскöј вынö. Öни
оз-нин поз шуны сiјöс жебөн да техника боксан
омöла оснащоннöјөн. Мöдарö, öни сiјö подулассö
выл, öнија кадга озыр техника вылын јона развiтöј
сöкыд индустријаөн да нöшта јонжыка развiтöј маши-
ностројенијеөн. Медга главнöјыс-жö сыын, мыј капи-
тализмöс зикöз вöтлöма мiјан промышленност јукö-
дыс, а производстволөн социалистическöј форма лоi
öни мiјан промышленностын безразделнöја ыжыдалыс
системаөн. Оз поз лыддыны iчöтик торјөн сiјö фактсö,
мыј мiјан öнија социалистическöј индустрија продукция
ыжда сертi вевтыртö војнаöз кадга индустријаöс
сiзим пöв дорыс унжык.

Виэму овмöсын жеб техникаа посни öткаолыс
крестанскöј овмöсјас океан пыдди да кулак засiлје
пыдди мiјан öни ем став мiрас медга ыжыд маши-
низированнöј, выл техникаөн вооружитöм производ-
ство—колхозјаслөн да совхозјаслөн ставсö шымыр-
тан система. Быдөнлы тöдана, мыј кулачествоöс
виэму овмöсын ликвидирујтöма, а бөрö колöм средне-
вековöј техникаа посни öткаолыс крестанскöј овмöс-
јаслөн сектор öни заңимајтö омöла тöдчана места,
дај виэму овмöсын сылөн удельнöј весыс кöза плö-
щадјас ыжда боксаң 2—3 прöчентыс не унжык.
Оз поз не пасыны сiјö факт, мыј колхозјаслөн öни
ем ас кианыс 316 сурс трактор, кодјаслөн вынјöрыс
5 милён 700 сурс вöввын мында, а совхозјаскöд щöш

—400 сурс тракторыс унжык, кодјаслөн вынјорыс
7 миллион 580 сурс вөв вын мында.

Бостны-кө странаын товарооборот, то купечјасөс
да спекулантјасөс сјјө јукөнгыс вөтлөма зикөз. Став
товарооборотыс өни государство, кооперація да кол-
хозјас кын. Чужис да развітчис выль, сөветскөј тörgу-
төм, спекулантјастөг тörgујтөм, капиталістјастөг тörg-
гујтөм.

Тащөм ногөн народнөј овмөс став јукөннын со-
ціалістическөј сјстемалөн тыр победа ем өни факт.

А мыј тајө лоө?

Тајө лоө, мыј мортөс мортөн експлоатірујтөм
бырөдөма, лквідірујтөма, а проізвоdство öруdіејас
да средствојас вылө социалістическөј собственностөс
вынсөдөма, кызі мјан сөветскөј обществолыс
зумыд подув. (*Куза нужалан аплодјсментјас.*)

СССР-са народнөј овмөсын став тајө вежсөмјас
лоөм вөсна мјан өни ем выль, социалістическөј економі-
ка, коді оз төд крізісјас да ужтөмалөм, коді оз төд
жорысалөм да рөзөрйтчөм да коді сетө гражданагы
став позанлунјассө зажіточнөја да культурнөја олөм
вылө.

Тащөмөс кызвыннас вежсөмјасыс, кодјас лоіны
мјан економикаын 1924-өд восаң 1936-өд воөза
кадколастын.

СССР-са економикаын тајө вежсөмјас сертыс
вежсис і мјан обществолөн *классөвөј структураыс.*

Помешцікјас классөс, кызі төдам, вөлі лквіді-
рујтөма-нын гражданскөј војна победоноснөја по-
малөмөн. Бостны-кө мукөд експлоататорскөј класс-
јасөс, најөс суис помещцікјас класслөн-жө судбаыс.

Ез ло капиталістјаслөн класс промышленност јукöнын.
Ез ло кулакјаслөн класс віңму овмөс јукöнын. Ез
лоны купечјас да спекулантјас товарооборот јукöнын.
Став експлоататорскöј классјасöс тащöм ногөн лоі
ліквідірујтöма.

Колі рабочöј класс.

Колі крестаналөн класс.

Колі інтеллігенціја.

Но вöлі ескö ошібочнöја мöвпалöм, мыј тајö
соціалнöј группјасыс тајö каднас некущöма ез веж-
гыны, мыј најö коліны сещöмөн-жö, кущöмөн најö
вöліны, шуам, капиталізм дырјі.

Бостны, шуам, СССР-са рабочöј классöс. Сіјöс
щöкыда шулывлöны важ памет куза пролетаріатөн.
Но мыј сіјö пролетаріатыс? Пролетаріат ем класс,
кодöс лішітöма производство öрудіејасыс да сред-
ствојасыс овмөс сістема дырјі, кор производство
öрудіејасыс да средствојасыс капиталістјас кын да
кор капиталістјаслөн класс експлоатірујтö пролета-
ріатöс. Пролетаріат — сіјö капиталістјасөн експлоаті-
рујтан класс. Но міянын капиталістјаслыс классö,
кызі тöдам, ліквідірујтöма-нын, производство öруді-
ејас да средствојас капиталістјаслыс мырддалöма
да сетöма государстволы, кодлөн вескöдлыс выныс
ем рабочöј класс. Сіңкö, абу-нын сесса капиталіст-
јаслөн класс, коді верміс ескö експлоатірујтны рабо-
чöј классöс. Сіңкö, міян рабочöј класс не сöмын абу
лішітöма производство öрудіејасыс да средствојасыс,
а мөдэрö, сіјö наөн владејтö став народкөд öтвилыс.
А сіјö-кө наөн владејтö, а капиталістјаслыс класс лікві-
дірујтöма, — оз вермы лоны некущöм позанлун рабо-

чөј классөс эксплуатирүйтөмлы. Поçо-ө та бөрын мiанлыс рабочөј классөс шуны пролетариатөн? Гө-гөрвоана, мыј оз поç. Маркс шулис: сы могыс, медем пролетариат мездис ассө, сылы колө жугөдны капиталистяслыс класс, мырддыны капиталистяслыс производство өрудiејас да средствојас да бырөдны производстволыс сещөм условiејас, кодјас чужтөны пролетариатөс. Поçо-ө шуны, мыј СССР-са рабочөј класс пөртiс-нiн олөмө ассө мездан тајө условiејассө? Кывшутөг поçо дај колө. А мыј тајө лоө? Тајө лоө, мыј СССР-са пролетариат лоiс зiк выл классөн, СССР-са рабочөј классөн, кодi бырөдiс овмөсса капиталистическөј система, кодi вынгөдiс социалистическөј собственност производство өрудiејас да средствојас вылө да кодi нуөдө сөветскөј обществоөс коммунизм туј куза.

Кызи аззанныд, СССР-са рабочөј класс сiјө — зiк выл, эксплуатацијаыс мездөм, рабочөј класс, кущөмөс ез-на нөшта төдлы человечестволөн исторiјаыс.

Вужам крестанство јылыс вопросө. Векжык велалө-ма шуны, мыј крестанство — сiјө поснi производitel-јаслөн сещөм класс, кодлөн шленјасыс мөда-мөд-ыс торјалөмаөс (атомизирүйтчөмаөс), разалөмаөс став страна чужөмбан паста, луасөны өткөн-өткөн асланыс поснi зiк овмөсјасас најө бөрө колөм техниканас, емөс частнөј собственностлөн рабјас да безнаказаннөја эксплуатирүйтсөны помещикјасөн, кулакјасөн, купечјасөн, спекулантјасөн, ростовщикјасөн да с. в. I збылыс, капиталистическөј странајасын крестанство, төдвылө-кө бостны сылыс основнөј массасө, ем бурещ тащөм класс. Поçо-ө шуны, мыј мiан өнија крестанство, сөветскөј крестанство, аслас массанас өт-

сама тащом крестанствоыскод? Оз, оз поз таждо шуны. Тащом крестанствоыс миан абу-нин. Миан советској крестанство ем зик выль крестанство. Миан абуос-нин сесса помещикјас да кулакјас, купечјас да ростовщикјас, кодјас вермисны еско експлоатируйтны крестанаос. Сизко, миан крестанство ем експлоатацијаыс мездом крестанство. Вожо, миан советској крестанство аслас јона унжык лыднас ем колхозној крестанство, модногон-ко сижо подулало ассыс ужсо да ассыс ембурсо оз јединоличној ужон да боро колдом техникаон, а коллективној ужон да онија техникаон. Медборын, миан крестанство овмос подулын абу частној собственност, а коллективној собственност, коди быдмис коллективној уж подув вылын.

Кызи азаннды, советској крестанство — сижо зик выль крестанство, кушомос ез-на ношта тодлы человечестволон исторіяыс.

Вужам, сесса, интеллигенција жылыс вопросо, инженерно-техническој работникјас жылыс вопросо, культурној фронт. вывса работникјас жылыс, вообщесе служащожјас жылыс вопросо да с. в. Интеллигенција сиз-жо вывти јона вежсис колдом кадколастын. Сижо абу-нин важ заскорузлој интеллигенција, коди зиллис сувтодны ассо классјасыс выло, а збылылас служитлис аслас массанас помещикјаслы да капиталистјаслы. Миан советској интеллигенција сижо — зик выль интеллигенција, коди став вужјаснас јитчома рабочој класскод да крестанствокод. Вежсис, отик-ко, интеллигенцијалон составыс. дворанствоыс да буржуазијаыс петомјас миан советској интеллигенција повстын ем неыжыд прочент. Советској интеллигенција повстын

80—90 прөчентыс → сijö рабочөй классыс, крестанствоыс да ужалыс jöz мукöд слөjjасыс петөм jöz. Вежсис, медбöрын, i интeлльигенциjа деjателностлөн самөй характерыс. Воjдөр сijö должен вöли служитны озыр классjаслы, сы понда, мыj сылөн мөд туj ез вöv. Öни сijö должен служитны народлы, сы понда, мыj ез лоны сесса експлоататорскөй классjас. I щук сы вöсна сijö öни ем сöветскөй обществолөн öткод-праваа шлен, көни сijö рабочөjjаскөд да крестанакөд öтвыв, накөд öтлаö доддасөмөн нуөдö классjастөм выль социалистическөй общество строитөм.

Кызи аqаннид, таjö qик выль, трудövөй интeлльигенциjа, кущөмөс ти он аqöй мушар вывса нiöти странаын.

Ташөмөс вежсөмjасыс, кодjас лоины колөм кад чöжөн сöветскөй общество классövөй структураын.

Мыj жылыс висталöны таjö вежсөмjасыс?

Наjö висталöны, öтик-кө, сы жылыс, мыj рабочөй класс да крестанство костын торjалөмjас, сiq-жö, кызи таjö классjас да интeлльигенциjа костын — вущjöны, а важ классövөй исклyчитeлностыс — бырö. Таjö лоö, мыj костыс таjö социальнөй группajас костын пыр jонжыка i jонжыка жеңдаммө.

Наjö висталöны, мөд-кө, сы жылыс, мыj таjö социальнөй группajас костын економическөй противоречиеjасыс чинöны, вущjöны.

Наjö висталöны, медбöрын, сы жылыс, мыj на костын чинöны да вущjöны сiq-жö i политическөй противоречиеjас.

Ташөм делөыс СССР-ын *классövөй структура* вежсөмjаскөд.

СССР-са общественнөй олөмын вежсөмjаслөн

серпасыс вöлі ескö ез тырвыжаөн, не вiставны-кö
некымын кыв вежсöмјас јылыс нöшта öти јукöнын.
Ме кута тöдвылын СССР-ын *националнöј* взаимоотно-
ношенiејас јукөн. Сöветскöј Сојузö пырöны, кычi
тöдам, 60 кымын нација, националнöј группажас да
народностјас. Сöветскöј государство ем унацио-
налнöј государство. Гөгөрвоана, мыј СССР-са на-
родјас костын взаимоотношенiејас јылыс вопрос
оз вермы не лоны мiјанлы первостепеннöј тöдчан-
лунаөн.

Сöветскöј Социалистическöј Республикајаслөн Сојуз
котыртчiс, кычi тöдам, 1922-öд воын СССР-са Сöветјас
Медвоґа Сјезд вылын. Котыртчiс сiјö СССР-са на-
родјас равенство да доброволност подув вылын. Öни
дејствујтыс Конституција, кодöс примiтöма 1924-öд
воын, ем ССР Сојулөн медвоґа Конституција. Тајö
вöли кадколаст, кор народјас костын отношенiејассö
ез-на вöv колана ногөн лöсöдöма, кор великороссјас
динö недоверiјелөн коласјасыс нöшта ез-на бырны,
кор центробежнöј вынјас век-на нöшта вoзö деј-
ствујтисны. Колö вöли лöсöдны тајö условiејасын
народјаслыс братскöј сотрудничество мöда-мöдлы
економическöј, политическöј да војеннöј отсaгöм подув
вылын, најöс öти сојузнöј унационалнöј госу-
дарствоö отувтöмөн. Сöветскöј власт ез вермы не
аґыны тајö делöлыс сöкыдлунјассö. Сылөн вöлины
ас вoґас буржуазнöј странајасын унационалнöј
государствојаслөн неудачнöј опытјасыс. Сылөн вöли
ас вoґас важ Австро-Венгријалөн провайтчöм опы-
тыс. I век-жö сiјö муниґ унационалнöј госу-
дарство лöсöдан опыт вылö, öд сiјö тöдiс, мыј уна-

націоналнӧй государство, кодӧ лоӧ социализм подув
вылын, должен выдержитны став да быд пӧлӧс
испытанӧеяс.

Сӧйӧ кадсааныс колӧ 14 во. Кадколастыс тырмана
сы вылӧ, медем прӧверитны опытеӧ. 1 мыж-жӧ? Колӧм
кадколаст збыльылӧ петкӧдлис, мыж социализм подув
вылын котыртӧм унанаціоналнӧй государство лӧсӧ-
дан опыт удажчыс тырвыжӧ. Тажӧ ем ленинскӧй наци-
оналнӧй политикалӧн несомненнӧй победа. (*Куза ну-
жалан аплӧдӧсментяс.*)

Мыжӧн обяснитны тажӧ победасӧ?

Эксплоататорскӧй классяс абутӧм, кодяс емӧс на-
ционалистяс костса тыш основнӧй котыртывяс;
эксплоатация абутӧм, кодӧ култивиружтӧ мӧда-мӧд кост-
тын недоверӧе да пестӧ националистическӧй страгтяс;
рабочӧй класслӧн власт дӧнын емлун, кодӧ (рабочӧй
классыс) ем быдсама сӧкас нарѳитӧмлы враг да интерна-
ционализмлыс идеяяс вернӧй новлӧдлыс; став хожай-
ственнӧй да общественнӧй олӧмын народяслӧн мӧ-
да-мӧдлы отсасӧм збыль олӧмӧ пӧртӧм; междӧрын,
СССР-са народяслӧн форма сертывс националнӧй,
пыщкӧс сертывс социалистическӧй националнӧй культура
хорӧзалӧм, — став тажӧ да тащӧм сама факторяс
важӧдӧсны сетчӧ, мыж вужсааныс вежсӧс СССР-са
народяслӧн ӧблӧкыс, бырӧ наын мӧда-мӧд дӧнӧ не-
доверӧелӧн чувствовыс, развӧитчыс наын мӧда-мӧд кост
дружбалӧн чувство да ладмӧс, тащӧм ногӧн, јединӧй
сојузнӧй государство сӧстемаын народяслӧн збыль
братскӧй сотрудничество.

Став тажӧ лоӧм вӧснаыс мӧјан ӧнӧ ем тырвыжӧ арт-
мӧм да став испытанӧеяссӧ выдержитӧм унанаціонал-

нӧй социалистическӧй государство, код јонлунлы вер-
мис ескӧ завидујтны лубӧй национальнӧй государство
мушарвывса лубӧй јукӧнын. (*Бурнӧй аплодисментјас.*)

Тащӧмӧс вежгӧмјасыс, кодјас лоины колӧм кад-
коластын СССР-ын *национальнӧй взаимоотношенје-
јас јукӧнын.*

Тащӧм общӧй итогыс СССР-ын хозяйственнӧй да
общественно-политическӧй олӧмын вежгӧмјаслӧн,
кодјас лоины 1924-ӧд вогањ 1936-ӧд воӧзса кад-
коластын.

III.

КОНСТИТУЦІЯ ПРОЕКТЛӨН ОСНОВНӨЈ ОСОБЕННОСТЈАС.

Кушöма лоі петкөдлöма выль Конституція проектын тајö став вежсöмјассö СССР олöмын?

Мöднөгөн-кө шуны: кушöмöс основнөј особенностјасыс Конституція проектлөн, кодöс сувтöдöма тајö Сјездлы видлалöм вылö?

1. Конституционнөј Комиссиялы вöли щöктöма пыртны вежлалöмјас 1924-öд вога Конституція текстö. Конституционнөј Комиссия ужалöм бöрын артмис Конституцијалөн выль текст, СССР выль Конституцијалөн проект. Выль Конституцијалыс проектсö лöсöдигөн Конституционнөј Комиссия петлис сыыс, мыј конституція оз вермы лоны сорлалöма программакөд. Тајö лоö, мыј программа да конституція костын ем тöдчана торјалöм. Секи, кор программа висталö сы жылыс, мыј нöшта абу-на і мыј нöшта воан кадö колö-на шедöдны да завојутны, конституція, мöдарö, должен виставны сы жылыс, мыј ем-нын, мыј шедöдöма да завојутöма-нын öнi, тајö каднас. Программа касайтчö меґгасö воғö лоанлы, конституція öнiјалы.

Герпасалöм вылö кык пример.

Мiјан сöветскöј общество шедöдiс сiјöс, мыј

сіјо социализмсө кызвыннас пөртис-нын олөмө, лөсө-
діс социалистическөј стрөј, мөдногөн-кө, пөртис олөмө
сіјө, мыј марксистјаслөн шусө мөдногөн коммунизм
медвоҗаа либө улысса фазаөн. Сізкө, мијан кызвыннас
пөртөма-нын олөмө коммунизмлыс медвоҗаа фазасө,
социализм. (*Куҗа нужалан аплодисментјас.*) Комму-
низм тајө фазалөн основнөј принципыс ем, кызі төдан-
ныд, формула: „быдөнсан сіјө способностјас серғи,
быдөнлы сіјө уж серғи“. должен-ө мијан Конституција
петкөдлыны тајө фактсө, социализм завојутөм
фактсө? должен-ө сіјө подулассыны тајө завојеваніје
вылас? Кывшутөг должен. должен, социализмыс өд
СССР-лы ем сіјө, мыј шедөдөма да завојутөма-нын.

Но сөветскөј общество нөшта ез-на шедөд ком-
мунизмлыс высшөј фазасө олөмө пөртөм, көні гос-
подствујушщөј принципөн лөө формула: „быдөнсан
сіјө способностјас серғи, быдөнлы сіјө потребност-
јас серғи“, көҗ і сувтөдө сіјө аслыс мөгөн локтан
кадө шедөдны коммунизмлыс высшөј фазасө олөмө
пөртөм. Вермас-ө мијан Конституција подулассыны
коммунизм высшөј фаза вылө, коді абу-на да ко-
дөс колө завојутны-на? Оз, оз вермы, өд СССР-
лы коммунизмлөн высшөј фазасыс ем сіјө, мыј нөшта
абу-на пөртөма олөмө да мыј колө олөмө пөртны
воҗөвылө. Оз вермы, оз-кө сіјө көсјы пөрны воҗө-
вылө завојеваніјес јылыс программаө либө деклара-
цијаө.

Тащөмөс мијан Конституцијалөн рамкајасыс өніја
історическөј моментын.

Тащөм ногөн выл Конституцијалөн проект петкөдлө
аснас мунөм тујлыс ітог, шедөдөм вермөмјаслыс-нын

итог. Сіјо ем, сізкӧ, сіјӧс регістріруйтӧм да законо-
дателнӧја закрепітӧм, мыј делӧ вылын шедӧдӧма да
завоюйтӧма-нін. (*Бурнӧј аплодісментјас.*)

Таын медвоzza особенностыс СССР выль Конститу-
туціја проектлӧн.

// Воzӧ. Буржуазнӧј странајасса конституціјајас век
петӧны капиталистическӧј стрӧј зумыдлун јылыс
убежденијеыс. Тајӧ конституціјајаслӧн главнӧј под-
улыс ем капитализмлӧн принципјас, сылӧн основнӧј ус-
тојјасыс: му, вӧрјас, фабрикајас, заводјас да произ-
водствоса мукӧд ӧрудіејас да средствојас вылӧ част-
нӧј собственност; мортӧс мортӧн експлоатурутӧм да
эксплоататорјаслӧн да експлоатурутанајаслӧн емлун;
обществоса ӧтӧк полус вылас ужалыс унжык јӧзыс-
лӧн сугытӧмлун да мӧд полус вылас ужавтӧм еща-
жык, но сугана јӧзлӧн роскош; да с. в. да с. в.
Најӧ мыжсӧны капитализмса тајӧ да тащӧм сама устој-
јас вылӧ. Најӧ тајӧјасӧс петкӧдлӧны, најӧ вынсӧдӧ-
ны тајӧјасӧс законодателнӧј пӧрадӧкӧн.

СССР выль Конституціјалӧн проект наыс торја-
лӧмӧн петӧ капиталистическӧј стрӧј ликвідурутӧм
фактыс, СССР-ын социалистическӧј стрӧјлӧн победа
фактыс. СССР выль Конституціја проектлӧн глав-
нӧј подулыс ем социализмлӧн принципјас, сылӧн ос-
новнӧј устојјасыс, кодјасӧс завоеуйтӧма да пӧртӧма-
нін олӧмӧ: му, вӧрјас, фабрикајас, заводјас да произ-
водствоса мукӧд ӧрудіејас да средствојас вылӧ со-
циалистическӧј собственност; експлоатација да експло-
ататорскӧј классјасӧс ликвідурутӧм; унжык јӧзлыс
корысалӧмсӧ да ещажыклыс роскошсӧ ликвідурутӧм;
ужтӧмалӧм ликвідурутӧм; уж, кычӧ ужавны вермыс

быд граждаңлөн објазанност да честа долг формула серти: „kodі оз ужав, сiјö оз сој“. Уж выlö пра-во, мöдногөн-кö, гарантірованнöј уж пöлучитöм выlö быд граждаңлөн право; шöјччöм выlö право; велöдчöм выlö право; да с. в. да с. в. Выл Конститүцијалөн проект мыжсö социализмлөн тајö да ташöм сама устој-јас выlö. Сiјö петкöдлö најöс, сiјö вынсöдö најöс законодателнöј пöрадокөн.

Ташöм мöд особенностыс выл Конститүција про-ектлөн.

II Вoзö. Буржуазнöј конституцијаяс лаңтöмөн петöны сiјö предпосылкаыс, мыј общество состоитö анта-гонистическöј классјасыс, озырлунөн владејтыс класс-јасыс да классјасыс, кодјас оз владејтны сiјөн, мыј кöт кушöм партија ез лок власт дiнö, обществоөн го-сударственнöј вескöдлöмыс (диктатура) должен лоны буржуазiја кiын, мыј конституција колö сы могыс, ме-дым закрепiтны общественнöј пöрадокјас, кодјас коланаöс да выгöднöјöс озыр классјаслы.

СССР выл Конститүцијалөн проект, буржуазнöј конституцијаясыс торјалöмөн, петö сыыс, мыј обще-ствоын абу-ңин сесса антагонистическöј классјас, мыј обществоыс состоитö мöда-мöдныслы дружественнöј кык классыс, рабочöјјасыс да крестанаыс, мыј власт дорас сулалöны шук тајö ужалыс классјасыс, мыј об-ществоөн государственнöј вескöдлöмыс (диктатура) принадлежитö рабочöј класслы, кығи обществоса во-зынмуныс класслы, мыј конституција колö сы могыс, ме-дым закрепiтны общественнöј пöрадокјас, код-јас коланаöс да выгöднöјöс ужалыс јöзлы.

Ташöм којмöд особенностыс выл Конститүција проектлөн.

Воэ. Буржуазнő конститүцияяс лантөмөн петөны сїжө предпосылкаыс, мыј націяяс да расаяс оз вермыны лоны өткод правааос, мыј емөс тырправаа націяяс да емөс абу тырправаа націяяс, мыј сыыс кынзи ем нөшта націяяслөн либө расаяслөн којмөд категория, шуам колоніяяасын, кодјаслөн праваяасыс нөшта ещажык-на абу тырправаа націяяслөн дорыс. Тајө лоө, мыј став тајө конститүцияяасыс асланыс подувнаныс емөс националистическөјөс, мөдногөн-кө, жыыдалыс націяяслөн конститүцияяс.

Тајө конститүцияяасыс торјалөмөн, СССР выл Конститүциялөн проект, мөдарө,—пыдөз интернациональнő. Сїжө петө сыыс, мыј став націяяасыс да расаяасыс өткод правааос. Сїжө петө сыыс, мыј ку рөмын либө сорңын, культурнő уровеңын либө государственнő развітіе уровеңын торјалөмыс, сїз-жө кызи і націяяс да расаяс костын кущөмкө мукөд пөлөс торјалөм—оз вермы лоны помкаөн сы вылө, медем оправдајтны национальнő неравноправіе. Сїжө петө сыыс, мыј став націяяс да расаяс, најө важ да өніја положеніе вылө візөдтөг, најө вын либө жеблун вылө візөдтөг,—долженөс пөлзүйтчыны өткод правајаслөн обществоса став хожајственнő, общественнő, государственнő да культурнő олөм став јукөдјасын.

Ташөм нөлөд особенностыс выл Конститүция проектлөн.

Выл Конститүция проектлөн вітөд особенностыс ем сылөн последовательнő да помөз выдержаннő демократізм. Демократізм боксан візөдөмөн, буржуазнő конститүцияяасөс позө јукны кык группа вылө:

конституціяјаслөн өтк группа вескыда отрицајтө м-
бө збылысө нинөмө вайөдө гражданајас правајаслыс
равенствосө да демократическөј свободајассө. Кон-
ституціяјаслөн мөд группа окота пырыс примитө і
весиг афширујтө демократическөј панасјассө, но вөчө
секи сещөм оговоркајас да ограниченијејас, мыј демо-
кратическөј правајасыс да свободајасыс лөбны зикөз
изуродујтөмаөс. Найө висталөны став гражданајаслы
өткоф бөрјысан правајас јылыс, но сени-жө ограничи-
вајтөны најөс оседлостөн, велөдчөм да весиг ембур сер-
ти цензөн. Найө висталөны гражданајас өткоф правајас
јылыс, но сени-жө пасјөны, мыј тајө оз інмы нывба-
бајаслы, лөбө інмө налы мыјкө-мында. I с. в. і с. в.

СССР выл Конституція проектлөн особенностыс
сыын, мыј сјјө свободнөј тащөм сама оговоркајас-
гыс да ограниченијејасгыс. Сылы абуөс актівнөј лөбө
пассівнөј гражданајас, сылы став гражданајасыс ак-
тівнөјөс. Сјјө оз признајт правајасын торјалөм муж-
чинајас да нывбабајас, „оседлөјјас“ да „неоседлөјјас“,
ембурајас да ембуртөмјас, велөдчөм да велөдчөтөмјас
костын, Сылы став гражданајасыс асланыс правајасын
өткофөс. Оз імушественнөј положеніје, оз национал-
нөј проісхождөніје, оз пол, оз служебнөј положеніје,
а быд гражданилөн аслас способностјасыс да аслас
ужыс урчитөны обществоын сылыс положеніјесө.

Медбөрын, нөшта өтөі особенност выл Консти-
туція проектлөн. Буржуазнөј конституціяјас век
колчөны гражданајаслыс формалнөј правајассө пас-
јөмөн, тајө правајассө олөмас нуөдан условіјејас јы-
лыс, најөс олөмас нуөдан позанлун јылыс, најөс
олөмас нуөдан средствојас јылыс төждыстөг. Гор-

нітöны гражданајас равенство јылыс, но вунöдöны, мыј оз вермы лоны збылыс равенствоыс көзаин да рабочöј костын, помещщик да крестанін костын, воҗајасыслөн-кө ем озырлун да обшчествоын політическöј вес, а мöдјассö лішітöма і öтїкыс і мöд-гыс, воҗајасыс-кө емöс експлоататорјас, а мöд-јасыс експлоатірујтанајас. Лїбö нöшта: сорнітöны кыв, собраңіејас да печат свобода јылыс, но вунöдöны, мыј став тајö свободајасыс вермасны пöрны рабочöј класслы куш сорніö, абу-кө сылөн аслас кіас собраңіејас вылö шогмана помещщеніејас, бур тіпографіјајас, тырмымөн мында печатајтчан кабала да с. в.

Выл Конституціја проектлөн особенностьс сыын, мыј сіјö оз колчы гражданајаслыс формальнöј правајассö фіксірујтöмөн, а шöрса сөктасö (центр тяжести) вужöдö тајö правајассö гарантірујтöм јылыс, тајö правајассö олöмö пöртан средствојас јылыс вопрос вылö. Сіјö оз сöмын јöзöд гражданајас правајаслыс равенство, но і обеспечивајтö сіјöс експлоатацијаа режім бырöдöм фактсö, быдсама пöлöс експлоатацијаыс гражданаöс мездан фактсö законодательнöја закрепітöмөн. Сіјö оз прöстö јöзöд уж вылö право, но і обеспечивајтö сіјöс сöветскöј обшчествоын крізісјас абутöм фактсö, ужтöмалöм бырöдöм фактсö законодательнöја закрепітöмөн. Сіјö оз прöстö јöзöд демократическöј свободајас, но і законодательнöј пöрадокөн обеспечивајтö најöс колана материальнöј средствојасөн. Гөгöрвоана та серті, мыј выл Конституціја проектлөн демократизмыс абу „обычнöј“ да „ставөн признајтöм“ демократизм вообщце, а *социальстическöј* демократизм.

Ташдмдс СССР вьл Констїтуцїа проектлн ос-
новнїй особенностјась.

Ташдм петкддчдмыс вьл Констїтуцїа проектн
СССР-са хозајственнїй да обшественно-полїтїче-
скїй олдмын сїјд сдвїгјасьслн да вежсдмјасьслн,
кодјас лдїны 1924-дд воган 1936-дд воозса кадко-
ластын.

IV. КОНСТИТУЦІЯ ПРОЕКТӦС БУРЖУАЗНӦЙ КРИТИКУЛТӦМ.

Некымын кыв Конституція проектӦс буржуазнӦй критікултӦм жылыс.

Вопрос сы жылыс, кызі Конституція проект дінӦ относитчӦ иностранныӦй буржуазнӦй печат, представ-
ляйтӦ, ҕерт, кущӦмкӦ интерес. Сы вӦсна, мыј иностранныӦй печат петкӦдлӦ буржуазнӦй странајасса населеніје
разнӦй слӦјјаслыс общественнӦй мӦвп, ми огӦ вермӦ
бокиті мунны сійӦ критікасыс, кодӦс паскӦдіс тајӦ
печатыс Конституція проекты паныд.

[ИностраннӦй печатлӦн Конституція проект вылӦ
реагірујтан медвозза признајасыс петкӦдчисны опре-
делоннӦй тенденціјаын—лаңтӦмӦн овны Конституція
проект жылыс. ТајӦ случајын ме тӦдвылын кута медса
реакціоннӦй, фашистскӦй печат. КритікјаслӦн тајӦ груп-
паыс лыддӦс медса бурӦн прӦстӦ лаңтӦмӦн овны Кон-
ституція проект жылыс, петкӦдлыны делӦсӦ сизі, кызі
бытӦ проектыс ез вӦвлы і абу сійӦ природаын во-
обще. Вермасны шуны, мыј лаңтӦмӦн олӦмыд абу
критіка. Но тајӦ абу вескыд. ЛаңтӦмӦн олан метод,
кызі игнорірујтан аслыссама способ, ем сиз-жӦ криті-
калӦн форма, ҕерт, глупӦј да ҕешкод, но век-жӦ
критікалӦн форма. *(СтавӦн сералӦны, аплодісмент-
јас.)* Но лаңтӦмӦн олан методнад налӦн ез артмы.

Бөрҗапомнас налы быт лоі востыны клапан да јуөртны мірлы, мыј, көт кущом-ні абу печальнө, СССР Конституціјалөн проект век-жө ем, і не сөмын ем, но і заводітө зловреднөја дејствуйтны јөз вежөрјас вылө, да мөдногөн і ез вермы лоны сы вөсна, мыј век-жө свет вылын ем кущөмкө общественнөј мненіје, лыддысысјас, ловја јөз, кодјас көсјоны төдны фактјас јылыс правда, і дыр кутны најөс чорыда ылөдлөмөн абу некущөм позанлун. Пөрјасөм вылад ылөт он мун...

II Крїтікјаслөн мөд группа прїзнајтө, мыј Конституціјалөн проект прїродаын збылыс сушществуйтө, но сіјө лыддө, мыј проект оз представляјт ыжыд интерес сы вөсна, мыј збылвылас сіјө абу Конституціјалөн проект, а куш кабала тор, куш көсјысөм, кодөс арталөма сы вылө, медым вөчны кущөмкө мановр да пөрјавны јөзөс. Секи-жө најө содтөны, мыј буржык проект СССР ез і вермы сетны сы вөсна, мыј ачыс СССР абу государство, а сөмын—географическөј понатіје (*ставөн сералөны*), а абу-кө сіјө государство, то і Конституціјаыс сылөн оз вермы лоны збыль Конституціјаөн. Крїтікјас тајө группаса төдчана представітель, шенчана көт абу, германскөј офіціоз „дејтше діпломатіш—Політіше Корреспондентц“. Тајө журнал вескыда шуө, мыј СССР-лөн Конституціја проект ем прөстөј көсјысөм, пөрјасөм, „потомкінскөј деревна“. Сіјө падјавтөг шуө, мыј СССР абу государство, мыј СССР „представляјтө оз мыјкө мөдтор, а стөча урчїтан географическөј понатіје“ (*ставөн сералөны*), мыј СССР-лыс Конституціја оз поз та вөсна прїзнајтны збыль конституціјаөн.

Мыҗ шуны ташом, поҗокко шуны, крѣткјас јылыс?

Аслас мојдјас-вѣтјас пыцкыс оҗыкын великөј роч писател Шщедрин сетө бјурократ-самодурлыс, зев еша гөгөрвоысгыс да мөмөтлыс, но вывти вылө пуксыгылыс да ретѣвлыс тип. Сы бөрын, кор тајө бјурократыс сылы „доверитөм“ областын, уна сурс олысөс бырөдөмөн да уна дас кар сөтөмөн, лөсөдіс „пөрадок да җишина“, сјјө вѣдөдліс гөгөрбок да горизонт вылыс каҗалис Америкаөс, җерт, еша нѣмалана странаөс, көни емөс, вөлөмкө, народөс смушҗајтыс кушөмкө свободајас, да көни государствоөн вескөдлөны мукөд методјасөн. Бјурократ каҗалис Америкаөс да јона скөрміс: кушөм тајө страна, кыс сјјө бостеіс, кушөм сешөм основаңје серҗи сјјө өлө? *(Ставөн сепалөны, аплодісментјас.)* җерт, сјјөс случајнөја востісны некымын нем сајын, но оз-өмөј поҗ бөр сјјөс тупкыны, меҗым дукыс сылөн җик ез вөв? *(Ставөн сепалөны.)* I тајөс шуөм бөрын пуктіс резолюціја: „Бөр тупкыны Америкаөс“! *(Ставөн сепалөны.)*

Меным каҗитчө, мыҗ „җејтше җипломатіш—Політіше Корреспондентц“-ыс господајас кызи валөн кык војт өткөдөс Шщедринскөј бјурократкөд. *(Ставөн сепалөны, ошкана аплодісментјас.)* Тајө господајаслы СССР важөн-нѣн гаҗдөстіс сіннысө. дасөкмыс во СССР сулалө кызи мајак, став мѣрҗыс рабочөј классөс зараҗајтө мездысан мөвпөн да рабочөј класс враҗаслыс кыпөдө бешенство. I сјјө, тајө СССР-ыс, вөлөмкө, не сөмын прөста сушҗествујтө, но весігтө быдмө, i не сөмын быдмө, но весігтө төдчана өдјасөн быдмө, i не сөмын төдчана өдјасөн быдмө, но весігтө сочиҗајтө выл Консҗитуціјалыс проект, коді шы-

жодо жозлыс вежорсо, пырто выл надеяјас увтыр-
тана классјаслы. (*Апломісментјас.*) Кызі-но та бөрын
не скөравны германскөј офіціозыс господајаслы? Ку-
щом тајо страна, лок горшөн горзоны најо, кущом
сещом основаније серти сјо сушществуйтө (*ставөн
гералёны*), і востісны-кө сјос 1917-өд вога Октябр-
ын, то мыла оз поѣ сјос бөр тупкыны, мед дукуыс
сылөн зік ез вөв? І тајос шуом бөрын, шуісны:
бөр тупкыны СССР-ос, јуөртны ставлы кывмөн, мы
СССР, кызі государство, оз сушществуйт, мы
СССР абу мыкө мөдтор, а прөстөј географіческөј
поңатије! (*Ставөн гералёны.*)

Амерікаос бөр тупкөм јылыс резолюціја пуктігөн
Щедрінскөј бјурократ, көѣ ескө і вывті мөмөт сјо
вөлі, век-жө аҗіс ас пыщыс реалнөја гөгөрвоан
элементјас, кор сен-жө аслыс шуіс: „Но, тыдалө,
тајо абу ме сајын“. (*Ызөбтөмөн гажаа гералөм,
бурнөј апломісментјас.*) Ме ог төд, тырмас-ө гер-
манскөј офіціозыс господајаслөн вежөрныс гөгөрво-
ны, мы „тупкыны“ кабала вылын сјо лібө мөд госу-
дарствоос најо, ҕерт, вермасны, но сорңитны-кө
збылыс, „тајо абу на сајын“... (*Ызөбтөмөн гажаа
гералөм, бурнөј апломісментјас.*)

Бостны-кө сјо тор, мыј СССР-лөн Конституціјаыс
ем бытөкө прөстөј көсјыгөм, „потомкінскөј ҕеревна“
да с. в., то мем окота ескө вөлі ыстысны гоз-мөд
урчитөм фактјас вылө, кодјас вісталёны асныс ас
вөснаныс.

/// 1917-өд воө СССР-са народјас шыбытісны бур-
жуаҗіјаос да лөсөдісны пролетаріатлыс диктатура,
лөсөдісны Советскөј власт. Тајо факт, а абу көсјыгөм.

Сесса, Сöветскöј власт ликвидируйтис помешщик-
яслыг класс да сетис крестаналы 150 миллон гек-
тарыг унжык вöвлöм помешщичöј, казеннöј да ма-
настырскöј мујас, да тајö—сijö мујасгыс öтар, кодјас
вöлины и воажыксö крестана кын. Тајö факт, а абу
кöссыгöм.

Сесса, Сöветскöј власт експроприируйтис капита-
листјаслыг класс, мырddic налыг банкјас, заводјас,
кöрттујјас да производство мукöд öрудijејас да
средствојас, jöздödic најöс социалистическöј собствен-
ностöн да пунктис тајö предпріјатijејасöн јуралыгјасö
рабочöј класслыг медбур војтырöс. Тајö факт, а абу
кöссыгöм. *(Куза нужалан аплöдисментјас.)*

Сесса, промышленностöс да вiзму овмöсöс выль,
социалистическöј панасјас вылын, выль техническöј база-
öн котыртöм бöрын, Сöветскöј власт шедödic сijöс,
мыј öни СССР-ын вiзму ужалöм сетö 1½ пöв
унжык продукцијасö, војнаöзса кадын сертi, индуст-
рија вöчö 7 пöв унжык продукцијасö, војнаöзса ка-
дын сертi, а народнöј доход быдмис 4 пöв, војнаöз-
са кадкöд öтласитöмöн. Ставыс тајö—фактјас, а абу
кöссыгöмјас. *(Куза нужалан аплöдисментјас.)*

Сесса, Сöветскöј власт бырödic ужтöмалöм, пöр-
тис олöмö уж вылö право, шојччöм вылö право,
образоваңije вылö право, обеспечитис рабочöјјаслы,
крестаналы да интeллыгенцијалы буржык материалнöј
да культурнöј условijејас, обеспечитис всеобшщöј,
вескыд да равнöј бöрjысан правајас гражданаöн гу-
сöн гöлöсуйтiгöн олöмö пöртöм. Ставыс тајö—факт-
јас, а абу кöссыгöмјас. *(Куза нужалан аплöдис-
ментјас.)*

Медбöрын, СССР сетис выл Конституцијалыг проект, кодi абу кöсжысöм, а тајö быдöнлы тöдса факт-жассö регистрiруйтöм да законодательнöја закрепитöм, сiјöс, мыј-нын шедöдöма да завојуйтöма, регистрiруйтöм да законодательнöја закрепитöм.

Јуавсö, кытчö воö тајö став бöрас германскöј офiциозыг господајаслөн „потомкинскöј деревнајас“ жылыг болгöмыс, оз-кö сыö, мыј најö пуктисны могөн æбны народыг СССР жылыг правдасö, ылöдны народсö, пöрјавны сiјöс.

Тащöмöв фактјас. А фактјас, кыз шуöны, упр'амöј тор. Германскöј офiциозыг господа вермасны шуны, мыј сымын локжык фактјаслы. (*Ставөн сера-лöны.*) Но секi налы позö вочавiзны тöдса роч поговорка кывјасөн: „дуракјаслы закон абу гiжöма“. (*Га-жа серам, куза нужалан аплодiсментјас.*)

Крiтикјаслөн *којмöд* группа абу прöтив признајтны Конституција проект сажын iзвестнöј достоинствојас, сiјö лыддö сiјöс бур торјөн, но сiјö, азған-ныд-ö, зев сомневатчö, медем кущöм сурö положенiејассö сылыг позö вöли пöртны олöмö, öд сiјö убедитчöма, мыј тајö положенiејассö вообщце оз поз олöмö пöртны да колöны кабала вылын. Тајö, æбыда шуöмөн, скептикјас. Најö, тајö скептикјасыс, емöс став странајасын.

Колö шуны, мыј накöд ми паныдасам ог медвоззаныс. 1917-öд воын, большевикјасөн власт бостигөн, скептикјас шулисны: большевикјас, пöжалуј, абу лок војтыр, но властөн налөн æелöыс оз артмы, најö провалитчасны. Но, æелö вылас лоiс, мыј провалитчисны ез большевикјас, а скептикјас.

Гражданскöј војна да иностранный интервенция дьржи скептікяслөн тајö группасы шулис: Сöветскöј власт, дерт, абу локтор, но деңкин Колчаккөд да содтөд иностранецяс, пöжалуй, öдöлитасны сийöс. Но, делö вылас лоис, мыј скептікяс і тани просчитайт-чисны.

Кор Сöветскöј власт јöзöдис первојја вiтваса план, скептікяс бара петисны сцена вылö, шуöмөн: пјатилетка, дерт, бур делö, но öдва-кö сийö олöмö пöртана, колö чajtны, мыј большевикяслөн пјатилеткаөн делöыс оз артмы. Но фактяс петкөдлисны, мыј скептікяслы бара ез везит: вiтваса план вöли пöртöма олöмö нол воөн.

Тайöс-жö колö вiставны выл Конститүция проект јылыс да сийö скептікясөн критикүйтöм јылыс. Сулалö вöли јöзöдны проект, медем критикяслөн тајö группасы вылыс петкөдчис сцена вылын аслас шогсана скепсиснас, аслас сомненијяснас Конституцијалыс öткымын положенијяссö олöмö пöртöм куза. Абу некущöм подув сомневайтчыны сын, мыј скептікяс провалитчасны і тајö случаяс, провалитчасны öни сiр-жö, кызи најö ез öтчид-нин провалитчывлыны војдöр.

IV Критикяслөн *нольöд* группа, выл Конституцијалыс проект атакујтигөн характеризүйтö сийöс, кызи „векыдыв вешјöм“, кызи „пролетарият диктатураыс öткажитчöм“, кызи „большевицскöј режим ликвидирүйтöм“. „Большевикяс векыдыв шатовтчисны, тајö факт“—шуöны најö разнöј гөлöсясөн. Медсанин зилöны та боксан öткымын польскöј да мыјкöмында американскöј газетяс.

Мыҗ шуны тајо, позо-кө шуны, критікјас јылыс?

Рабочөј класс диктатуралыс подувсө паскөдөм-кө да диктатураос обществоон государственноја вескөдлан гібкөјжык, сізкө,—ыжыд вынјөражык сістемаө пөртөм-кө наон трактујтчө оз кызі рабочөј класслыс диктатурасө јонмөдөм, а кызі сіјөс слабмөдөм либө весігтө кызі сыыс өткажітчөм, то позө і јуавны: а төдөны-ө вообщце тајө господајасыс—мыј сіјө лоө рабочөј класслөн диктатураыс?

Соціалізмлыс победајас законодательнөја закрепитөм-кө, индустриализацијалыс, коллективизацијалыс да демократизацијалыс успехјас законодательнөја закрепитөм-кө налөн шусө „вескыдвыв вешјөмөн“, то позө і јуавны: а төдөны-ө вообщце тајө господајасыс—мыјөн торјалө шујгаыс вескыдыс? *(Ставөн бералөны, аплодисментјас.)*

Оз вермы лоны сомненіје, мыј тајө господајасыс помөз зүгсісны Конституција проектос асланыс критікујтөмын да, зүгсөм бөрас, зүгсісны вескыдсө шујгакөд.

Оз поз тајө случай куза не ускөдлыны төдвылө Гоголь „Мјортвыје душиыс“ Пелагеја нима дворовөј нылкаос. Сіјө, кызі висталө Гоголь, бостсіс кызкө петкөдлыны Чічіков кучер Селіфанлы туј, но ез куж торјөдны тујлыс вескыдладор боксө шујгаладор боксыс да зүгсіс да вескаліс лөсыдтөм положеніјеө. Колө признајтны, мыј полскөј газетјасыс міјан критікјас, најө став амбіција вылө візөдтөг, век-жө ез ылө мунны „Мјортвыје душиыс“ дворовөј нылка Пелагеја вежөртан уroveňыс. *(Аплодисментјас.)* Ускөдланныдкө төдвылад, кучер Селіфан азсіс коланаон відны Пелагејаос вескыдос да шујгаос сорлалөмыс, сылы шу-

омон: „Ек те, сөдкока... он төд, көні вескыдыв, көні шуҗавыв“. Меным кажитчө, мыҗ коліс ескө таҗ-жө відны міжанлыг несуг крітікјасөс, налы шуөмон: ек ті, горе-крітікјас...он төдө, көні вескыдыв, көні шуҗавыв. (Куза нужалан аплодїсментјас.)

Медбөрын, крітікјаслөн нөшта өтї группа. Возҗажык группаыс-кө мыждө Конституцијалыс проектсө рабочөј класс дїктатураыс өткажитчөмыс, то тајө группа мыждө сїјөс, мөдарө, сыыс, мыҗ проект нїнөм оз веж СССР-са өнїја положенїеын, мыҗ сїјө вөрчөдтөг колө рабочөј класслыс дїктатура, оз леҗ політїческөј партїјаслы свобода да вынаөң колө өнїја вескөдлан положенїесө коммунистјас партїјалыс СССР-ын. Такөд щөщ крітікјаслөн тајө группаыс лыддө, мыҗ СССР-ын партїјаслы свобода абутөмлун ем демократїзмлыс подувјассө торкан прїзнак.

Мем лоө прїзнајтны, мыҗ выль Конституцијалөн проект збылыс вынаөн колө рабочөј класс дїктатуралыс режім, сїҗ-жө кызі вежтөг колө өнїја вескөдлан положенїе Коммунистїческөј партїјалыс СССР-ын. (Бурнөј аплодїсментјас.) Уваҗајемөј крітікјас-кө тајөс лыддөны Конституција проектлыс тырмытөмторјөн, то позө сөмын жалїтыштны тајылыс. А мї, болшевикјас, лыддөам тајөс Конституција проект достоїнствоөн. (Бурнөј аплодїсментјас.)

Бостны-кө разнөј політїческөј партїјаслы свобода јылыс, то мї кутчысам тани неуна мөдҗык вічөдласјасө. Партїја ем класслөн јукөн, сылөн воҗынмуныс јукөн. Некемын партїја, а сїҗкө і партїјаслы свобода вермас лоны сөмын сещөм обществоын, көні емөс антагонїстїческөј классјас, кодјаслөн інте-

ресјасыс враждебнѳѳс да мїрїтчытѳмѳс, кѳнї емѳс, шуам, капїталїстјас да рабочѳјјас, помешчїкјас да крестана, кулакјас да беднота да с. в. Но СССР-ын абу-нїн сесга ташѳм классјасыс, кызї капїталїстјас, помешчїкјас, кулакјас да с. в. СССР-ын ем сѳмын кык класс, рабочѳјјас да крестана, кодјаслѳн їнтересјасыс не сѳмын абу враждебнѳѳс, а мѳдарѳ,— дружественнѳѳс. Сїзкѳ, СССР-ын абу подулыс не-кымын партїја сушществуйтѳмлы, а сїзкѳ ї тајѳ партїјас свѳбѳдалы. СССР-ын ем подув сѳмын ѳтї партїјалы, Коммунїстїческѳј партїјалы. СССР-ын вер-мас сушществуйтны сѳмын ѳтї партїја—коммунїст-јаслѳн партїја, кодї повтѳг да помѳз дѳрјѳ рабочѳј-јаслыс да крестаналыс їнтересјассѳ. А мыј сїјѳ оз лѳка дѳрјы тајѳ классјаслыс їнтересјассѳ, таын ѳд-ва-кѳ вермас лѳны кущѳмкѳ сомневалтѳм. (*Бурнѳј аплодїсментјас.*)

Горнїтѳны демократїја јылыс. Но мыј сїјѳ демо-кратїјаыс? демократїја капїталїстїческѳј странаја-сын, кѳнї емѳс антагонїстїческѳј классјас, медбѳ-рынсѳ, ем вынајаслы демократїја, озыр ешажыкјаслы демократїја. демократїја СССР-ын, мѳдарѳ, ем ужа-лысјаслы демократїја, мѳдногѳн-кѳ, ставлы демокра-тїја. Но таыс петѳ, мыј демократїзмлѳн подувјасыс торкѳѳны оз СССР выл Констїтуцїја проектѳн, а бур-жуазнѳј констїтуцїјасѳн. Со мыј вѳсна ме думалта, мыј СССР-лѳн Констїтуцїја ем мїрын зїк ѳтї помѳзыс демократїческѳј констїтуцїја.

Тазї сулалѳ делѳыс СССР-са выл Констїтуцїја проектѳс буржуазнѳј крїтїкујтѳмкѳд.

V.

КОНСТИТУЦИЈА ПРОЕКТӨ ВЕСКӨДӨМЈАС ДА СОДТӨДЈАС.

Вужам Конституција проектө вескөдөмјас да содтөдјас жылыг вопросө, кодјасөс сетисны граждана-
јас проектсө став народөн обсуждајтигөн.

Конституција проектсө став народөн обсуждајтөм сетис, кыҕи төдам, велуна вескөдөмјас да содтөдјас. Најөс ставсө публікујтөма советскөј печатын. Вескө-
дөмјас унасікаслун вөснаыс да налөн неөткод дон
вөснаыс коліс ескө најөс јукны, ме ногөн, кујим ка-
тегоріја вылө.

Вескөдөмјас первојја категоріјалөн аслыспөлөс-
луныс сын, мыј најө вісталөны оз Конституција
вопросјас жылыс, а воҕө лоан законодательнөј органјас
быдлунја законодательнөј уж вопросјас жылыс. Стра-
хованіјелөн торја вопросјас, колхознөј строітелство-
лөн өткымын вопросјас, промышленнөј строітелство-
лөн өткымын вопросјас, фінансөвөј уж вопросјас,—
тащөмөг темајасыс тајө вескөдөмјасыслөн. Тыдалө,
тајө вескөдөмјасыслөн авторјасыс асныс ез гөгөр-
воны Конституционнөј вопросјас да быдлунја законо-
дательство вопросјас костыс торјалөмсө. Бурещ та
вөсна најө зілөны пыртны Конституцијаө кыҕ по-
ҕө унжык законјас, делөсө сыө вайөдөмөн, медем
пөртны Конституциясө законјас свод кодө. Но

конституціяны абу законяслон свод. Конституція ем основнөй закон, і сөмын основнөй закон. Конституція оз исклучајт, а предполагајтө воэо лоан законодательнөй органяслыг пырмунан законодательнөй ужсө. Конституція сетө юридическөй подув ташөм органяс воэо лоан законодательнөй ужыслы. Та вөсна ташөм сама вескөдөмјасыс да содтөдјасыс, кодјаслон абу вескыд отношеніеыс Конституціјалы, колө лоны, ме ногөн, ыстөмаөс странаса воэо лоан законодательнөй органясө.

Мөд категоріјаас колө отнесітны сещөм вескөдөмјас да содтөдјас, кодјас зілөны пыртны Конституціјаө історическөй справкаяслыг элементјас лібө декларацијалыг элементјас сы јылыг, мыј нөшта езна шедөд Сөветскөй власт да мыј сылы колө шедөдны воэовылө. Пасјыны Конституціјаын, кушөм сөкыдлунјас венісны уна војас чөжөн партіја, рабочөй класс да став ужалысјас социализм победа вөсна тышын; індыны Конституціјаын сөветскөй двіженіеыг медбөрја целсө, мөдногөн-кө, полнөй коммунистическөй общество стрөитөм,— ташөмөс темајасыс тајө вескөдөмјасыслөн, кодјас емөс уна вариацијасын. Ме чајта, мыј ташөм вескөдөмјассө да содтөдјассө сиз-жө колө вештыны бокө, кызі Конституціја дінө вескыд отношеніе куттөмјасөс. Конституціја ем сижө шедөдөмторјассө, кодјасөс шедөдөма да обеспечтөма-нын, регіструјтөм да законодательнөја закрепітөм. Мі-кө огө көсјө торкны Конституціјалыг тајө основнөй характерсө, мјанлы оз ков сижөс тыртны важ јылыг історическөй справкаясөн лібө СССР-са ужалыг јөзлөн воэо лоан завојеваніејас јылыг декла-

рацијасөн. Тајо делёыслы мијан емёс мукöd тујјас да мукöd документјас.

Медбöрын, којмöd катёгоріјаö колö отнеситны сешöм вескödöмјас да содтödјас, кодјаслөн ем вескыд отношеніје Конституција проект дінö.

Тајо катёгоріјаса вескödöмјасылөн ыжыджык јукöныс кутö редакционнöј сам. Та вöсна најöс позіс ескö сетны тајö Сјезд Редакционнöј Комиссијаö, кодöс, ме чајта, лöсöдас Сјезд, сылы выль Конституција текстылыс окончательнöј редакцијасö лöсöдны пöрүчитöмөн.

Бостны-кö којмöd катёгоріјаса мукöd вескödöмјассö, то најö кутöны јона ыжыджык тöдчанлун, да на јылыс ковмас, ме ногөн, шуны тані некымын кыв.

1) Медвоз Конституција проект первојја статјаö вескödöмјас јылыс. Ем ноль вескödöм. Öтикјас вöзјöны „рабочöјјаслөн да крестаналөн государство“ кывјас пыдди шуны: „ужалыс јöзлөн государство“. Мöдјас вöзјöны „рабочöјјаслөн да крестаналөн государство“ кывјас дінö содтыны: „да ужалыс интеллигенцијалөн“. Којмödјас вöзјöны „рабочöјјаслөн да крестаналөн государство“ кывјас пыдди шуны „СССР территорија вылын олыс став расајаслөн да националистјаслөн государство“. Нöлödјас вöзјöны „крестана“ кывсö вежны „колхозникјас“ кывјөн либö кывјасөн „социалистическöј вичму овмöсын ужалыс јöзлөн“.

Колö-ö примитны тајö вескödöмјассö? Ме чајта, мыј оз ков.

Мыј јылыс висталö Конституција проектлөн первојја статјаыс? Сіјö висталö сöветскöј обществово классöвöј состав јылыс. Вермам-ö ми, марксистјас,

мунны бокіті Констітуціяын міжан обшщество классөвөј состав жылыг вопросыс? Огө, огө вермө. Сөветскөј обшщество, кызі төдам, состоітө кык классыс, рабочөјжасыс да крестанаыс. Констітуція проектлөн первојја статјаыс та жылыг бурещ і вісталө. Сіңкө, Констітуція проектлөн первојја статјаыс лучкі петкөдлө міжан обшществолыг классөвөј составсө. Вермасны жуавны: а ужалыг інтеллігенціја? Інтеллігенціја некор ез вөв дај оз вермы лоны классөн, —сіјө вөлі і колө прослојкаөн, коді рекрутірујтө ассыс шленјассө обшществоса став классјас пөвстыс. Важ кадө інтеллігенціја рекрутірујтліс ассыс шленјассө двор'ана пөвстыс, буржуаціја пөвстыс, мыјкөмында крестана пөвстыс да сөмын неуна рабочөјжас пөвстыс. Міжан сөветскөј кадө інтеллігенціја рекрутірујтө ассыс шленјассө медгасө рабочөјжас да крестана пөвстыс. Но көт кызі сіјө ез рекрутірујтчы да көт кушөм характер сіјө ез кут, інтеллігенціја векжө ем прослојка, а абу класс.

Оз-ө тајө торјыс топөд правојассө ужалыг інтеллігенціялыс? Некушөма! Констітуція проектлөн первојја статјаыс вісталө оз сөветскөј обшществоса уна сікас слөјжаслөн правојас жылыс, а сіјө обшществоса классөвөј состав јывсыс. Сөветскөј обшществоса уна сікас слөјжаслөн правојас жылыс, сы лыдын ужалыс інтеллігенціја правојас жылыс, віставгө медгасө Констітуція проект дасөд да дасөтікөд главајасын. Тајө главајассыс тыдалө, мыј рабочөјжас, крестана да ужалыс інтеллігенціја зік өткофөс правојаснас странаса хожајственнөј, політіческөј, обшественнөј да культурнөј олөм став јукөдјасын. Сіңкө,

ужалыс інтэлігенціялыс правојассё топöдөм жылыс сорныс оз вермы і лоны.

Тажöс-жö колö шуны СССР составö пырыс націјајас да расајас жылыс. Конституція проект мөд главаын шуöма-нын, мыј СССР ем свободнöј сојуз öткөд правоа націјајаслөн. Сулалө-ө мөдыс казтывны тајö формуласö Конституція проект первојја статјаын, коді висталө оз сөветскöј обществоса націоналнöј состав жылыс, а сіјö классөвöј состав жылыс? Гөгөрвоана, мыј оз сулав. Бостны-кө СССР составö пырыс націјајас да расајас правојас жылыс, то та жылыс виставсö Конституція проект мөдөд, дасөд да дасөткөд главајасын. Сіјö главајассыс тыдалө, мыј СССР-са націјајас да расајас пöлзүйтчöны öткөд правојасөн странаса хојајственнöј, політическöј, общественнöј да культурнöј олөм став јукөдјасын. Сізкө, оз вермы і лоны сорныс націоналнöј правојас топöдөм жылыс.

Сіз-жö ез вөв ескö вескыдөн вежны „крестанін“ кыв „колхознік“ кывјөн лібö „соціалістическöј візму овмөсса ужалыс јөз“ кывјасөн. Öтк-кө, крестана пөвстын колхознікјас кынзі емөс нөшта мільон двордорыс унжык неколхознікјас. Кызі накөд лоны? Оз-ө көсјыны тајö вескөдөмјасыслөн авторјасыс шыбытны најөс шщөт вылыс? Тајö ескö вөлі төлктөм. Мөд-кө, кызвын крестанаыс-кө кутіс нуөдны колхознöј овмөс, то тајö оз-на ло, мыј сіјö абу-нын крестанство, мыј сылөн абу сөгса аслас лічнöј овмөс, лічнöј двор да с. в. Којмөд-кө, ковміс ескö секі вежны сіз-жö „рабочöј“ кыв „соціалістическöј промышленностис труженнік“ кывјасөн, кодөс мыјлакө

вексддм сетыс авторјас оз вѳзјыны. Медбѳрын,
мјан-ѳмѳј бырны-нын рабочѳјјаслѳн класс да крес-
таналѳн класс? А најѳ-кѳ ез бырны, то сулалѳ-ѳ-
кјрјтны кывјас лыдгыс налы установјтчѳм нјмјассѳ?
Вексддм сетыс авторјасыс, тыдалѳ, кутѳны тѳдвы-
лын оз талунја, а воѳѳ лоан обшчество, кор классјас
оз нјн лоны да кор рабочѳјјас да крестана пѳрасны
једјнѳј коммуністјческѳј обшчествоса труженнјкјасѳ.
Најѳ, сјқкѳ, збылвылѳ котѳртѳны воѳѳ. Но Кон-
стјтуцјјасѳ лѳсѳдјгѳн колѳ петны оз воѳѳ лоанаыс,
а талунјаыс, сыыс, мыј ем-нын. Констјтуцјја оз вер-
мы дај не должен котѳртны воѳѳ.

✓ 2) Воѳѳ мунѳ вексддм Констјтуцјја проект 17-ѳд
статјаѳ. Вексддмыс сын, мыј вѳзјѳны зјкѳѳ
шыбытны Констјтуцјја проектыс 17-ѳд статјасѳ,
кодј вјсталѳ Сојузнѳј республикајаслы СССР-ыс
свободнѳја петны право колѳм јылыс. Ме чајта,
мыј тајѳ вѳзјѳмыс абу вескыд да сы вѳсна оз вер-
мы лоны прјмјтѳма Сјездѳн. СССР ем доброволнѳј
сојуз ѳткоѳ праваа Сојузнѳј республикајаслѳн. Шы-
бытны Констјтуцјјаыс статја СССР-ыс свобод-
нѳја петан право јылыс,— лѳѳ тајѳ сојузыслыс доб-
роволнѳј самсѳ торкѳм. Вермам-ѳ мј мунны тајѳ
восков вылас? Ме чајта, мыј ог вермѳ дај не
долженѳс мунны тајѳ восков вылас. Шуѳны, мыј
СССР-ын абу нјѳтјк республика, кодј ескѳ
кѳсјјс петны СССР составыс, мыј та вѳсна 17-ѳд
статја оз кут практјческѳј тѳдчанлун. Мыј мјан
абу весјг ѳтј республика, кодј ескѳ кѳсјјс петны
СССР составыс, тајѳ, ѳерт, збыл. Но татыс неку-
щѳма оз пет, мыј мјанлы оз ков гјжны Констј-

туціяын Союзно́й республика́яслыг СССР-ыг свободно́ја петом выло́ правосо́. СССР-ын сіз-жо́ абу сешом Союзно́й республика́, кодї ескө́ көсјіс пөдтыны мөд Союзно́й республика́ос. Но татыс некушө́ма оз пет, мы́ СССР Конститу́ціяыг колө́ лоны шыбытө́ма Союзно́й республика́яслыг өткод́ правожас жылыг висталыг статја́.

✓ 3) Во́о ем вөзјө́м содтыны Конститу́ціја проектыг мөд главасө́ выл статја́он, кодлөн пыщкө́сыс лоө́ сын, мы́ автономно́й советско́й социалистиче́ско́й республика́яс хо́зајственно́й да культу́рно́й развітіе́ын колана́ уroveňо́з воө́м мысї́ вермасны лоны преобразу́төмаөс со́юзно́й советско́й социалистиче́ско́й республика́ясө́. По́о-ө́ прїмітны ташө́м вөзјө́мсө́? Ме ча́јта, мы́ оз ков тајө́с прїмітны. Сїјө́ абу вескыд́ не со́мын аслас пыщкө́с бокса́ныс, но і аслас мо́тивјас бокса́ныс. Оз по́з мо́тивїру́тны автономно́й республика́ясөс со́юзно́й республика́яс разрадө́ вужө́дөмсө́ најө́ хо́зајственно́й да культу́рно́й со́вмө́мөн, сіз-жо́ кы́чі оз по́з мо́тивїру́тны сїјө́ ли́бө мөд́ республика́ос автономно́й республика́яс лыдө́ колө́мсө́ сїјө́ хо́зајственно́й да культу́рно́й бө́рө колө́мөн. Тајө́ ескө́ вөлі́ ез марксі́стско́й, ез ле́нінско́й подхо́д. Татарско́й Респу́блика́, шуам, колө́ автономно́јөн, а Каза́хско́й Респу́блика́ лоө́ со́юзно́јөн, но тајө́ но́шта озна́ло, мы́ Каза́хско́й Респу́блика́ культу́рно́й да хо́зајственно́й развітіе́ вї́дөдлас бокса́н сулалө́ вылынжык Татарско́й Респу́блика́ыг. Фелө́ыс бурещ мө́дарө́. Тајө́с-жо́ колө́ шуны, на́прїмер, Не́мцев Поволжа́ Автономно́й Респу́блика́ жылыс да Кї́ргї́зско́й Со́юзно́й Респу́блика́ жылыс, кодјас пыщкы́г перво́јяыс

культура да овмӧс боксаӊ сулалӧ вылынжык мӧдӧс,
кӧтӧ і колӧ автономнӧј республикаӧн.

Кушӧмӧс сӧјӧ признакјасыс, кодјаслӧн емлуныс
сетӧ подув автономнӧј республикајасӧс сојузнӧј
республикајас разрадӧ вужӧдӧм вылӧ?

Најӧ, тајӧ признакјасыс,— кујӧм.

Ӧтӧк-кӧ, колана, медем республика вӧлі окраиннӧ-
јӧн, кодӧс абу кышалӧма быд боксаӊ СССР тер-
риторијаӧн. Мыјла? Сы вӧсна, мыј сојузнӧј REPUB-
лика сајын-кӧ колӧ ССР Сојузыс петан право, то
колӧ, медем сојузнӧјӧн лоӧм тајӧ республикаыслӧн
вӧлі позанлун логическӧја да збылвылӧ сувтӧдны
вопрос сыӧн СССР-ыс петӧм јылыс. А тащӧм вопрос-
сӧ вермас сувтӧдны сӧмын сещӧм республика, кодӧ,
шуам, орчча кушӧмкӧ иностраннӧј государствокӧд
да, сӧзкӧ, абу кышалӧма быд боксаӊ СССР тер-
риторијаӧн. Ферт, мијан абуӧс республикајас, код-
јас ескӧ збылвылӧ сувтӧдӧсны вопрос СССР-ыс
петӧм јылыс. Но колӧ-кӧ сојузнӧј республика
сајын СССР-ыс петӧм вылӧ право, то колӧ делӧсӧ
сувтӧдны сӧзі, медем тајӧ правоыс ез пӧр куш да
тӧлктӧм кабала торјӧ. Бостам, шуам, Башкӧрскӧј
лӧбӧ Татарскӧј Республикаӧс. Шуам, мыј тајӧ авто-
номнӧј республикајассӧ вужӧдӧм сојузнӧј REPUB-
ликајас разрадӧ. Вермӧсны ез ескӧ најӧ сувтӧдны
вопроссӧ логическӧја да збылвылӧ СССР-ыс асла-
ныс петӧм јылыс? Ез, ез вермыны ескӧ. Мыјла? Сы
вӧсна, мыј најӧ быд боксаӊ кышалӧмаӧс сӧветскӧј
республикајасӧн да областјасӧн да налы, вескыда-кӧ
шуны, некытчӧ петнысӧ СССР составыс. (*Ставӧн се-
ралӧны, аплодӧсментјас.*) Та вӧсна тащӧм REPUB-

лікајассо сојузнöј республікајас разрадö вужöдöмыс вöлі ескö невескыдөн.

Мöд-кö, колана, медем сöветскöј республікалы асгыс нiмсö сетыс націоналностыс республікаас вöлі јонжыка лiбö омöлжыка öтчукöрын кызвыннас. Бостны, шуам, Крымскöј Автономнöј Республікаöс. Сijö ем украиннöј республіка, но тaјö республікаас крымскöј татара абу унжыкыс, мöдарö, — најö сенi ещажыкыс. Сiзкö, вöлі ескö невескыдөн да нелогiчнöјөн вужöдны Крымскöј Республікаöс сојузнöј республікајас разрадö.

Кojмöд-кö, колана, медем республікаыс вöлі ез зев iчöт аслас јöз лыд сертыс, медем сенi вöлі јöзыс, шуам, ез ещажык, а унжык кöт-нiн мiльоныс. Мыла? Сы вöсна, мыј вöлі ескö невескыдөн чaйтны, мыј iчöтик сöветскöј республіка, кодлөн ещa јöз да нeыжыд армiя, вермiс артавны независимöј государственнöј олöм вылö. Öдвa-кö позö сомневайтчыны, мыј имперiалистическöј хiшщникјас ödjö ескö бостисны сijöс асланыс кiјасö. Ме думајта, мыј абу-кö тaјö кујим объективнöј признакыс, вöлі ескö невескыдөн öнiя iсторическöј моментö сувтöдны вoпpос сijö лiбö тaјö автономнöј республікаöс сојузнöј республікајас разрадö вужöдöм јылыс.

✓ 4) Вoзö вöзјöны кiрiтны 22-öd, 23-öd, 24-öd, 25-öd, 26-öd, 27-öd, 28-öd да 29-öd статјаясыс сојузнöј республікајасöс крајјас да областјас вылö административно-территориальнöј јуклöм јылыс подрoбнöј перечiсленије. Ме думајта, мыј тaјö предложенијеыс сiзжö абу примiтана. СССР-ын емöс јöз, кодјас зев радејтöны некущöма музлытöг вылыс-вылпöв шö-

равны крајјас да областјас, і вајоны тајон путаница да ужын неуверенност. Конституција проект лосоддө тащом јозыслы кортвом. І тајө зев бур сы вөсна, мыј тані, кызі і уналаын мукөдлаын, требуйтсө мијан уверенностлөн атмосфера, требуйтсө стабільност, јасност.

5) Витөд вескөдөм инмө 33-өд статјалы. Лыдфөны, мыј абу колана лөсөдны кык палата да вөзјоны бырөдны Националностјаслыс Сөвет. Ме думайта, мыј тајө вескөдөмыс сіз-жө неправилнөј. Өтүпалатаа сістема вөлі ескө буржык кыкпалатаа сістемаыс, СССР-кө ескө вөлі једінөј националнөј государствоөн. Но СССР абу једінөј националнөј государство. СССР, кызі ми төдам, ем унанаціоналнөј государство. Мијан ем верховнөј орган, көні представитөма *общөј* інтересјассө СССР-са став ужалыс јозлыс најө националностыс завісіттөг. Тајө — Сојузлөн Сөвет. Но СССР-са националност-јаслөн общөј інтересјас кынңыс емөс нөшта *асланыс торја, аслыспөлөс* інтересјас, кодјас јитчөмаөс најө националнөј особенностјаскөд. Пофө-ө пыдди не пуктыны тајө аслыспөлөс інтересјассө? Оз, оз поф. Колө-ө специалнөј верховнөј орган, кодү мең ескө төдчөдіс бурещ тајө аслыспөлөс інтересјассө? Кывшутөг колө. Оз вермы лоны сомневайтчөм, мыј тащом органтөгыс оз поф ескө вөлі вескөдлыны тащом унанаціоналнөј государствоөн, кызі СССР. Тащом органыс ем мөд палата, СССР-са Националностјаслөн Сөвет.

Ыстыгөны јевропөјскөј да американскөј государствојасса парламентскөј історіја вылө, ыстыгөны сы

вылӧ, мыҗ кыкпалатаа система тајӧ странајасас сетис сӧмын мінусјас, мыҗ мӧд палатаыс векжык пӧрӧ реакція центрӧ да воӧ мунӧмлы паныда тормозӧ. Ставыс тајӧ вернӧ. Но тајӧ мунӧ сы вӧсна, мыҗ тајӧ странајасас палатајас костас абу равенствоыс. Кыҗи тӧдам, мӧд палатаыслы оз шоча сетны правојас-сӧ первојја дорсыс унжык, да сесса, кыҗи правилӧ, мӧд палатаыс котыртсӧ оз демократическӧј ногӧн, оз шоча сылыг шленјассӧ вывсаң назначajtӧмӧн. Нӧти сомневајтчытӧг, тајӧ мінусјасыс оз лоны, нуӧдны-кӧ палатајас костын равенство да мӧд палатасӧ котыртны сӧҗ-жӧ демократическӧја кыҗи і первојјасӧ.

✓ 6) Воӧ вӧзјӧны Конституція проектӧ содтӧд, кодӧи требујтӧ кыкнан палатаса шленјаслыг лыд-сӧ ӧткодалӧм. Ме думајта, мыҗ тајӧ предложенијесӧ поӧ вӧли ескӧ примітны. Тајӧ, ме ногӧн, сетӧ јав-нӧј политическӧј плусјас, сы вӧсна, мыҗ тӧдчӧдӧ палатајаслыг равенствосӧ.

✓ 7) Воӧ мунӧ Конституція проектӧ содтӧд, код серти вӧзјыссӧ Националностјас Сӧветӧ депутатјасӧс бӧрјыны сӧҗ-жӧ, кыҗи і Сојузса Сӧветӧ, вескыд бӧрјысӧмјасӧн. Ме думајта, мыҗ тајӧ предложенијесӧ сӧҗ-жӧ поӧ вӧли ескӧ примітны. Збыл, сӧјӧ вермас вӧчны бӧрјысӧгӧн кушӧмсурӧ техническӧј неудоствојас. Но сы пыдди сӧјӧ сетас ыжыд политическӧј выҗрыш сы вӧсна, мыҗ сӧјӧ должен кыпӧдны авторитетсӧ Националностјас Сӧветлыс.

✓ 8) Воӧ мунӧ содтӧд 40-ӧд стајја динӧ, код серти вӧзјыссӧ сетны Верховнӧј Сӧветса Президиум-лы право издавајтны временнӧј законодательнӧј акт-јас. Ме думајта, мыҗ тајӧ содтӧдыс невескыд і

оз вермы лоны примітѡма Сјездѡн. Колѡ, медбѡрын,
помавны сїѡ положенїенас, кор законодательствуйтѡ
оз ѡтї кущѡмкѡ орган, а уна органјас. Тајѡ поло-
женїеыс паныд мунѡ законјас стабилност принциплы.
А законјаслѡн стабилностыс ѡнї мїжанлы колѡ јон-
жыка быд кадын дорыс. Законодательнѡј власт
СССР-ын вермас олѡмѡ пѡртгыны сѡмын ѡтї орган-
ѡн, СССР-са Верховнѡј Сѡветѡн.

✓ 9) Воѡѡ вѡзјѡны содтѡд Констїтуцїа проект
48-ѡд стаѡјаѡ, код сертї требуйтѡны, медым ССР
Сојуз Верховнѡј Сѡвет Презїдїумса председател бѡр-
јыссїс ез СССР-са Верховнѡј Сѡветѡн, а странаса
став јѡзѡн. Ме думајта, мыј тајѡ содтѡдыс абу вес-
кыд сы вѡсна, мыј тајѡ оз лѡсав мїжан Констїтуцїа
пыщкѡслы. Мїжан Констїтуцїа сїстема сертї СССР-
ын оз вермы лоны Верховнѡј Сѡветкѡд ѡтмоз став
јѡзѡн бѡрјѡм једїноличнѡј презїдент, кодї ескѡ вер-
мїс прѡтївѡпоставлајтны ассѡ Верховнѡј Сѡветлы.
Презїдентыд СССР-ын коллегїалнѡј,—тајѡ Верхов-
нѡј Сѡветлѡн Презїдїум, кытчѡ пырѡ щѡщ і Верхов-
нѡј Сѡвет Презїдїумса председател, кодї бѡрјыссѡ
оз став јѡзѡн, а Верховнѡј Сѡветѡн, да подѡтчѡт-
нѡј Верховнѡј Сѡветлы. Історїјалѡн опытыс петкѡд-
лѡ, мыј верховнѡј органјаслѡн тащѡм сїкас течасно-
гыс ем медга демократїческѡј, кодї гарантїрујтѡ
странаѡс ковтѡм случајностјасыс.

✓ 10) Воѡѡ мунѡ вескѡдѡм сїѡ-жѡ 48-ѡд стаѡјаѡ.
Сенї шусѡ: СССР-са Верховнѡј Сѡвет Презїдїумын
Председателѡс вежысјаслыс лыдсѡ содтыны дасѡтї-
кѡѡ сы могыс, медым быд Сојузнѡј Республикасан
вѡлї председателѡс ѡтї вежыс. Ме думајта, мыј тајѡ

веккөдөмсө позө ескө вөлі примітны сы вөсна, мыј тајө бурмөдө делөсө да вермас сөмын јонмөдны СССР-са Верховнөј Совет Президіумлыг авторитетсө.

✓ 11) Воғө муно веккөдөм 77-өд статјаө. Сіјө требутө выл общесојузнөј народнөј комиссариат—Обороннөј промышленност куза Наркомат котыр-төм. Ме думайта, мыј тајө веккөдөмсө сіз-жө колө ескө примітны (*аплодисментјас*) сы вөсна, мыј воіс-нин сы вылө кад, медем торјөдны мјанлыг оборон-нөј промышленност да сетны сылы колана наркоматскөј оформленіе. Мем кажитчө, мыј тајө верміс ескө сөмын бурмөдны мјанлыг странаөс дорјан делөсө.

✓ 12) Воғө муно веккөдөм Конституција проект 124-өд статјаө, коді требутө сіјөс вежны сы бок-сан, медем запретны нуөдны религіознөј обр'адјас. Ме думайта, мыј тајө веккөдөмсө примітны оз поз сы вөсна, мыј сіјө оз ладмы мјан Конституција пыш-көскөд.

✓ 13) Медбөрын, нөшта өті веккөдөм, кодлөн ем јонжыка либө омөжыка сушественнөј характер. Ме сорніта Конституција проект 135-өд статјаө век-көдөм јылыг. Сіјө вөзјө лішитны бөрјысан права-јасыг религіознөј культса служителјасөс, вөвлөм бе-логвардејецјасөс, став важ јөзөс да јөзөс, кодјас оз заңимайтчыны общепольезнөј ужөн, либө көф-нин—тајө категоріјаса јөзыслыг ограничитны бөрјысан пра-војассө, сетны налы сөмын право бөрјысны, но не лоны бөрјөмајасөн. Ме думайта, мыј тајө веккөдөмсө сіз-жө примітны оз поз. Советскөј власт лішитіс бөрјысан

правојасыг нетрудовöј да експлоататорскöј элемент-
јасöс ез век кежлö, а временнö, известнöј кадколас-
тöч. Вöли кад, кор тајö элементјасыс нуöдисны народ-
лы паныд открытöј война да мунисны паныд совет-
скöј законјаслы. Најöс бöрјысан правојасыс лишитöм
јылыс советскöј закон тајö паныд мунöмыслы вöли
Советскöј властсаң воча кылөн. Сесаң ез еща кад
кол. Колöм кадколастнас ми шедöдим сiјöс, мыј экс-
плоататорскöј классјасöс бырöдöма, а Советскöј
власт лоис некодөн вермытöм вынөн. Ез-ö во-нын
кад вылпöв видлавны тајö законсö? Ме думајта, мыј
воис кад. Шуöны, мыј тајö öпаснö сы вöсна, мыј
вермасны сујсыңы странаса верховнöј органјасö Со-
ветскöј властлы враждебнöј элементјас, кодсурöјас
вöвлöм белогвардејецјас, кулакјас, попјас пöвстыс
да с. в. Но мыјыс-нö ескö сени повныс? Кöјинјасыс
повны, вöрö не ветлыны. (*Залын гажса шыжöм, бурнöј
аплодисментјас.*) Öти-кö, абу став вöвлöм кулакјас,
белогвардејецјас либö попјас враждебнöјöс Совет-
скöј властлы. Мöд-кö, кöнкö-кö народ и бöрјас
враждебнöј јöзöс, то тајö кутас петкöдлыны, мыј
мијан агитационнöј ужыд вывти омöла пуктöма, и ми
тырвыјö заслуживајтам тащöм позорсö, мијан агита-
ционнöј уж-кö кутас мунны большевистскöја, то на-
родыд аслас верховнöј органјасö оз леж враждеб-
нöј јöзöс. Сiзкö, колö ужавны, а не наргыны (*бур-
нöј аплодисментјас*), колö ужавны, а не виччысны
сiјöс, мыј ставсö лоö дастöмөн сетöма административнöј
распораженiејасөн. Ленин нöшта 1919-öд во-
ын-на шулис, мыј абу ылын сiјö кадыс, кор Совет-
скöј власт аззас полезнöјөн пыртны всеобщцöј

бөрҗысан право некущом ограниченијејастог. Босто тодвыланы: *некущом ограниченијејастог*. Тајос сјю шулис сјю кадас, кор иностранној војенној интервенцијаос абу-на воли ликвидирүтөма, а мијан промышленност да візму овмос волины вывті омоль положеніеын. Сјю кадсаңыс коли 17 во-һин. Абу-ө кадһин, јортјас, пөртны олөмө Леңинлыс индөдсө? Ме думајта, мыј кад.

Со мыј шулис Леңин 1919-өд воын „РКП(б) программа проект“ һима аслас гижөдын. Разрешитө лыддыны:

„Медым ез лоны преходящөј историческөј надобностјас невескыда обобщитөмјас, Р.К.П. должен разјасһајтны ужалыс јоз массајаслы, мыј гражданајаслыс кущөмкө јүкөн бөрҗысан правожасыс лишитөм некущөма оз инмы Советскөј республикаын, кыңи тајө вөвли унжык буржуазно-демократическөј республикајасын, определенној разрада гражданајаслы, кодјасөс нем кежланыс јөзөдөма правојастөмөн, а инмө сөмын эксплуататорјаслы, сөмын налы, кодјас социалистическөј Советскөј республикаса законјаслы паныд асыныс эксплуататорскөј положеніеысө отстаиватөмын, капиталистическөј отношеніејас сохранитөмын упорствујтөны. Сіңкө, Советскөј республикаын, өтарсаң, социализм луныс-лун јонмөмкөд щөщ да сещөмјаслөн лыдыс чинөмкөд щөщ кодјаслөн объективнө ем позанлун колччыны эксплуататорөн либө сохрһајтны капиталистическөј отношеніејас, төдөмыс чинө бөрҗысан правожасыс лишитөмјаслөн прөчентыс. Одва-кө өни Россияын тајө

прөчентыс ыжыджык кык, кујим прөчентыс. Мө-
дарсаң, медеа матыса кадө ортыса нашествіе
бырөдөм да экспроприаторјасөс экспроприрујтөм
ештөдөм вермас, ізвестнөј условіејас дырјі, лө-
сөдны положеніе, кор пролетарскөј государст-
веннөј власт бөрјас експлоататорјаслыс возса-
сөмсө пөдтан мукөд способјас да пыртас все-
общөј бөрјысан право *некущөм ограниченије-
јастөг*". (Леңин, XXIV т., 94 лб. Партиздатлөн із-
даніе. 1935-өд. во).

Кажитчө, гөгөрвоана.

Тазі сулалө делөыс СССР Конституція проектө
веккөдөмјаскөд да содтөдјаскөд.

VI.

СССР ВЪЛ КОНСТИТУЦІАЛОН ТӨДЧАНЛУН.

Став народон пöштi 5 тöлыс чöж обсуждайтöм результатјас сертi позö чајтны, мыј Конституцијалыс проектсö тајö Сјездон лоö одобритöма. *(Бурнöј аплодисментјас, кодјас вужöны овацијаö. Зал сувтö.)*

Некымын лун мыстi Советскöј Сојузлөн лоö был, социалистическöј Конституција, кодöс стрöитöма развернутöј социалистическöј демократиизм подувјас вылын.

Тајö лоö историческöј документ, кодi прöстöја-да женыда, пöштi протоколнöј стилөн, висталö СССР-ын социализм победа фактјас жылыс, СССР-са ужалыс јöзөн капиталистическöј рабствоыс мездмöм фактјас жылыс, СССР-ын развернутöј, помöзыс последователнöј демократијалөн победа фактјас жылыс.

Тајö лоö документ, кодi висталö сы жылыс, мыј сiјö, мыј жылыс мечтајтлисны дај век-на мечтајтöны уна миллон честнöј јöз капиталистическöј странајасын,—СССР-ын пöртöма-нын олöмö. *(Бурнöј аплодисментјас.)*

Тајö лоö документ, кодi висталö сы жылыс, мыј сiјö, мыј пöртöма олöмö СССР-ын, тырвыјö вермас

лоны пöртöма олöмö i мукöд странајасын. (*Бурнöј аплодiсментјас.*)

Но таыг петö, мыј СССР-са выл Конституцијалöн международнöј тöдчанлуныс öдва-кö вермас лоны переоценитöма.

Öни, кор фашизмлöн гудыр гыыс сöлалö рабочöј класслыг социалистическöј движеңијесö да гудралö најткöд цивiлизованнöј мирса медбур јöзлыг демократическöј зiлöмјассö, СССР-лöн выл Конституцијаыс лоас фашизмлы паныда обвинителнöј актöн, кодi вiсталö сы јылыг, мыј социализм да демократија непобедимöјöс. (*Аплогдiсментјас.*) СССР-лöн выл Конституција лоö моралнöј отсöгөн да реалнöј вын содтöдөн ставыслы налы, кодјас нуöдöны öни тыш фашистскöј варварстволы паныд. (*Бурнöј аплогдiсментјас.*)

Нöшта ыжыджык тöдчанлун кутö СССР-лöн выл Конституција СССР-са народјаслы. Капиталистическöј странајасса народјаслы-кö СССР-лöн Конституција пондас кутны дејствијејас программалыг тöдчанлун, то СССР-са народјаслы сiјö кутö најö тыш iтоглыг тöдчанлун, человечествоöс мездан фронт вылын најö победајас iтоглыг тöдчанлун. Тыш нуöдан да лишеңијејаса туж прöјдiтöм бöрын пријатнö дај долыд iмеитны ассыд Конституција, кодi вiсталö мијан победајаслöн плодјас јылыг. Пријатнö дај долыд тöдны, мыј вöсна тышкасiсны мијан јöз да кыңи најö шедöдiсны всемирно-историческöј победасö. Пријатнö дај долыд тöдны, мыј мијан јöзөн зев уна кiстöм вiрыс ез вош вес, мыј сiјö сетiс ассыг резултатјассö. (*Куңа нуужалан аплогдiсментјас.*) Тајö вооружајтö духовнö мијанлыг рабочöј классöс, мијан-

лыс крестанствоос, мијанлыс ужалыс интеллигенција-
ос. Тажо жоткө воҗо да кыпөдө законној гордостлыс
чувство. Тажо жонмөдө ескөм ас вынјасө да мобілі-
зујтө коммунизмлыс выл победајас шедөдөм вөсна
выл тыш вылө. (Бурној овација, став залыс сувтө,
гымалана „ура“, ставлөн горөдөмјас: „Мед олас
Сталин жорт!“ Сјезд, сувтөмөн, вылө „Интернационал“.
„Интернационал“ вылөм бөрын бара заводитчө ова-
ција. Горөдөмјас: „ура!“ „Мед олас мијан вожд
Сталин жорт!“)

ЈУРИДАЛЫГ

I	КОНСТИТУЦИОННОЈ КОМИССИЈА ЛОГОДОМ ДА СЫЛОН МОГЈАС . 7
II	1924-өд ВОСАН 1936-өд ВОӨРГА КАДКОЛАСТЫН СССР-ца ОЛӨ- МЫН ВЕЖСӨМЈАС 9
III	КОНСТИТУЦИЈА ПРОЕКТЛӨН ОСНОВНОЈ ОСОБЕННОСТЈАС . . 20
IV	КОНСТИТУЦИЈА ПРОЕКТӨС БУРЖУАЗНОЈ КРИКУЛТОМ 28
V	КОНСТИТУЦИЈА ПРОЕКТӨ ВЕКӨДӨМЈАС ДА СОДТОМЈАС . . . 38
VI	СССР ВЪЛ КОНСТИТУЦИЈАЛӨН ТӨДЧАНЛУН 54

Донос 30 ур.